

e-ISSN: 2619-9114

December/ Aralık 2022, Volume/Cilt 6, Issue/Sayı 2

İSLÂM AİLE HUKUKU AÇISINDAN KASM HAKKINI DÜŞÜREN HALLER

The Right To Overnight Between The Wife's Wife In Islamic Family
Law And The Situations That Prevent It

İbrahim SİZGEN

Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
İslam Hukuku Anabilim Dalı.
ibrahimsizgen@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3669-8589>

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 09.11.2022

Accepted / Kabul Tarihi: 19.12.2022

Published/ Yayın Tarihi: 31.12.2022

Pages / Sayfa: 163-183

Plagiarism / İntihal:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Öz: İslâm dini aynı anda birden fazla kadınla evlenilmesi olarak ifade edilen çok eşliliği (teaddüd-i zevcât), eşler arasında karşılıklı sevgi-saygının sağlanması, adaletin gözetilmesi ve nafakalarının (yiyecek, giyecek ve mesken gibi zaruri ihtiyaçlar) temin edilmesi gibi bir takım maddi-manevi haklara riayet edilmesi koşuluyla dört ile sınırlandırılarak meşru kılmıştır. Buna göre İslâm aile hukuku açısından çok eşliliğin, bireysel ve toplumsal bazı ihtiyaç ve zaruretlere çerçevesinde karşılıklı rızaya dayalı olarak mubah kılınmış ahlâkî ve hukukî bir müesseseye olduğu söylenebilir. Ancak şâri', bahse konu müessesenin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için kocaya, eşleri arasında adaletle riayet etmek ve onların nafakasını temin edebilecek yeterli imkânâna sahip olmak gibi önemli bazı sorumluluklar yüklemiştir. Söz konusu sorumluluklardan birisi kocanın gecelemede eşlerine ait olan gün sıralarını eşit şekilde bölmesi anlamına gelen kasmdır. İslâm, aile kurumunun sağlam temeller üzerinde sağlıklı bir biçimde yürümesi için kocaya yüklediği taksimin sübut bulabilmesi için eşlerin bazı davranışlardan uzak durmasını gerekli görmüştür. Aksi takdirde eşlerin kasm hakkı sâkıt olur. Bu bağlamda kasm hakkına ilişkin şer'î nasları derinlemesine inceleyen müctehidler eşlerin nüşûz etmesi, yolculuğa çıkması, hapis tutulması, kaçırılması, irtidâd etmesi ve söz konusu haktan feragat etmesi gibi hallerde kasma konu olamayacağını ifade etmişlerdir. Bu çalışmada kasmın mahiyeti, hükmü, süresi ve rükünleri etraflıca incelendikten sonra kasm hakkını düşüren hallerin izahı amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm aile hukuku, Teaddüd-i zevcât, Çok eşlilik, Kasm/Taksim hakkı.

Abstract: The religion of Islam legitimizes polygamy (taaddud-i zavcat), which is expressed as the husband's marriage to more than one woman at the same time, by limiting it to four within the framework of some rights such as ensuring mutual love and respect between spouses, observing justice and providing their alimony. Accordingly, in terms of Islamic law, polygamy is a moral and legal institution that is permissible based on mutual consent within the framework of individual and social needs and necessities. However, the legislator has imposed some responsibilities on the husband, such as abiding by the justice between the spouses and having sufficient means to provide their alimony (necessary needs such as food, clothing and housing) so that the said institution can be implemented. One of the responsibilities in question is that the husband spends the night between the spouses with each of the husband's wives for equal periods of time. Allowing a man to marry more than one woman, Islam, which gives the husband the responsibility of spending the night between his wives, foresees that the woman should stay away from certain behaviors in order to maintain the right in question. Otherwise, the husband is not obliged to fulfill his right to spend the night between his wives. Mujtahids, who researched the legal texts about overnight stay, stated that the husband does not have to fulfill this right in cases such as the woman disrespecting her husband, going on a journey, getting divorced, apostatizing, and waiving the right to stay overnight. In this study, after examining the nature and legitimacy of the right to spend the night between spouses, the situations that destroy the right in question will be discussed.

Keywords: Islamic family law, Polygamy/Taaddud-i zavcat, Right to stay overnight.

Giriş

Eski hukuk sistemlerinde poligami olarak bilinen ve Cahiliye örfünde de yaygın olarak uygulanan çok eşlilikte erkeğin aynı anda kaç kadınla evlenebileceği hususunda bir sınır yoktu.¹ İslâm dini “Beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin...”² nassı çerçevesinde tek eşliliği teşvik etmekle birlikte pratikte çok eşliliği yasaklamamış ancak buna bir sınır getirmiştir.³

İslâm hukukunun belirli şartlar çerçevesinde meşru görüp ruhsat kabilinden değerlendirdiği çok eşlilik, genel olarak toplumun maslahatını korumaya yönelik ahlakî ve hukukî bir birçok yönü bulunan özel de ise eşlerin birbirlerine karşı dinî, ahlâkî ve iktisâdî bazı hak ve sorumluluklar yükleyen bir müessesedir. Söz konusu müessesenin sağlıklı bir biçimde yürümesi ise ilgili hak ve sorumlulukların taraflar nezdinde tam manasıyla yerine getirilmesiyle mümkündür. Bahse konu hak ve sorumluluklardan birisi kocanın eşlerine kasm yapmasıdır. Kocanın uhdesine verilen bu sorumluluk karşılığında müctehidler, eşlerin kocasına günah, genel ahlâk, örf ve âdete aykırı olmamak koşuluyla itaat etmesini, saygıda kusur etmemesini ve aile birliğini zedeleyebilecek her türlü tutum ve davranıştan uzak durmasını istemiştir.⁴ İlgili talepler karşılığında eşler, taksim hakkına sahip olurlar. Kocanın taksim sorumluluğunun devamı, bir takım şartların varlığına bağlanmıştır. Bu şartların eşler tarafından ihlal edilmesi neticesinde, kocanın eşlerine karşı olan kasm hakkı sâkit olmaktadır.

Bu bağlamda kocanın kasmda bulunma mükellefiyetini düşüren hallerin tespiti için kasmın mahiyetinin kapsam ve niteliğinin ortaya konulmasına ihtiyaç vardır. Bu sebeple çalışmada, öncelikle ana hatlarıyla İslâm aile hukuku bağlamında kasmın mahiyetine, hükmüne, süresine ve rükünlerine yer verilecek daha sonra ise müctehidler meseleye ilişkin öne sürdüğü deliller bağlamında söz konusu hakkı sâkit kılan durumlar izah edilecektir.

Fürû-ı fıkıh kaynaklarında bu konu “kasm” ifadesiyle ele alınmıştır.⁵ Ancak bu çalışmada ilgili ifade, kullanımının kolay ve anlaşılır olması açısından “taksim” kavramıyla işlenmesi münasip görülmüştür.

1) Kasmın Mahiyeti ve Hükmü

Kasm kelimesi, كَسَمَ/ka-se-me fiilinin türevi olup sözlükte nasip, bölmek, pay etmektir.⁶ Fıkıh terminolojisinde ise, çok eşlilik yapan kocanın eşleri arasında gecelerken adalete riayet etmesidir.⁷

¹ Kevser Kâmil Ali-Salim Ögüt, “Çok Evlilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8/365.

² Nisa, 4/3.

³ Muhammed, Ebû Zehra, *el-Ahvâlü’ş-şahsiyye*, (Kâhîre: Dâru’l-Fikri’l-arabî, 1957), 89-96; Adnan Demircan, “Câhiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik”, *İstem Dergisi*, Sayı: 2, (Konya: 2003): 9/16-18.

⁴ Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, (Konya: Mehir Vakfı, 2014), 148-149.

⁵ İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz, *Reddü’l-muhtâr ‘ale’l-Dürri’l-muhtâr*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1992), 1/201; Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *Şerhu’l-Haraşî ‘alâ Muhtasari Halîl*, (Bulak: Matba’atü’l-Kübra’l-Emîriyye, 1317), 4/2.

⁶ Mutarrizî, Ebû’l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid, *el-Muğrib fi tertîbi’l-mu’rib*, thk: Mahmûd Fâhûrî, (Halep: Mektebetü Üsâme, 1979), 1/176.

⁷ İbn Ebî Tağlib, Abdülkâdir b. Ömer eş-Şeybânî, *Neylü’l-meârib bi-şerhi Delîlî’t-tâlib*, thk. Muhammed Süleymân Abdullah el-Eşkar, (Kuveyt: Mektebetü’l-Felâh, 1983), 2/219; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, 3/201.

İslâm hukukçuları, taksimin vacip olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Mâlikî,⁸ Hanbelî müctehidleri⁹ yanında iki rivayetten birinde Hanefîlere göre¹⁰ mutlak surette (kocanın çok eşli olup olmamasına bakmaksızın) kocanın, taksimde bulunması vaciptir.

Onlar ileri sürdükleri bu kanaati birtakım delillere dayandırmıştır. Bu delilleri ise şöyledir: “Beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır” (Nisa, 4/3) ayetinde çok eşlilik, eşler arasında adaletle riayet edilmesi koşuluyla mubah görülmüştür. Söz konusu adalet mefhumu umum ihtiva ettiğinden nafaka ve mesken temini yanında taksim hakkını da kapsar.¹¹ Buna göre kocanın eşlerine nafaka ve mesken temin etmesi vacip olduğu gibi taksimde bulunması da vaciptir. Yine “Onlarla iyi geçinin” (Nisa, 4/19) ayetinde yer alan ve vücûba delalet ettiği belirtilen “iyi geçinin” emir fiili, zımında ünsiyet ve hüsn-i muaşeretini barındırmaktadır. Her iki hasletin tezahürü ise kocanın eşlerine taksimde bulunmasıyla mümkündür. Ayrıca onlar konuya ilişkin görüşünü, Hz. Ömer (ö. 23/644) ile Ka’b b. Sûr (ö. 36/656) arasında cereyan eden şu hadiseye dayandırmıştır: Şöyle ki bir kadın kocasının gündüzü sâim (oruçlu) gecesi ise kâim (daima namaz kılan) olduğunu Hz. Ömer’e söyler. Hz. Ömer de kadına “ne iyi bir kocan var” der. Kadın kocası hakkındaki hususu tekrar dile getirir. Hz. Ömer de her defasında “ne iyi bir kocan var” diyerek ona cevap verir. Hz. Ömer ile kadın arasında cereyan eden bu konuşmaya tanıklık eden Ka’b b. Sûr, Hz. Ömer’e hitaben “Ey Müminlerin emiri! Kadın kocasının kendisine yarenlik etmediğinden şikâyet etmektedir.” der. Ka’b b. Sûr’un zekâsına hayran kalan Hz. Ömer, Ka’b’a taraflar arasında hükmetmesini ister. Bunun üzerine Ka’b adamın karısıyla ilgilenmesi ve ona taksimde bulunması yönünde hükmeder.¹² Bunun yanında “Kimin iki karısı olurda (bunlardan sadece) birine meylederse, kıyamet günü bir tarafı (yere) sarkık olarak gelir”¹³ hadisinde taksimde bulunmayan kocanın uhrevî müeyyidelere maruz kalacağı ifade edilmiştir. Malum olunduğu üzere müeyyideler herhangi bir vacibin terk edilmesi neticesinde ön görülür. Bu da kocanın taksimde bulunmasının vacip olduğunu gösterir.¹⁴

Şâfiî ve iki rivayetten birinde Hanefî mezhepleri yanında Hanbelî hukukçusu kadı Ebû Ya’lâ’ya (ö. 458/1066) göre¹⁵ ise kocanın taksimde bulunması vacip değildir. Onlar bu hususta taksimi, cinsi münasebette bulunmaya kıyas etmişlerdir. Şöyle ki koca, eşleriyle cima etmeye zorlanamayacağı gibi gecelemeye de zorlanamaz. Zira Hz. Peygamber, “Allah’ım, muktedir olduğum ölçüde bu benim yaptığım taksimdir”¹⁶ hadisinde kocanın yapmaya güç yetiremediği şeyden mesul olmadığını ifade etmiştir. Bu da kocanın eşleri arasında taksimde bulunma

⁸ Berâzi’î, Ebû Saîd Halef b. Ebî’l-Kâsım, *et-Tehzûb fi’l-Hisâri’l-Müdevvene*, nşr. Muhammed el-Emîn, (Dubai: Dâru’l-Bühûs li’l-Dirâsâti’l-İslâmiyye ve İhyâi’l-Türâs, 2002), 2/223; Haraşî, *Şerhu’l-Haraşî*, 4/2.

⁹ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed, *el-Kâfi fi fihri’l-imâm Ahmed b. Hanbel*, thk: Muhammed Hasan Muhammed, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1997), 3/93.

¹⁰ Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1989), 5/221.

¹¹ Nafakanın mahiyeti hakkında geniş bilgi için bkz, M. Zeki Uyanık, “İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47/2019, s. 57-87.

¹² İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ İsmâ’îl b. Ömer, *Müsnedü’l-Fârûk emîri’l-mü’minîn Ebî Hafs ‘Ömer b. Hattâb ve akvâliühü ‘alâ evvâbi’l-‘ilm*, nşr. İmâm b. Ali b. İmâm, (Feyyum: Dâru’l-Felâh, 2009), 2/187.

¹³ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 38.

¹⁴ Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, (Beyrut: Dâru İhyâi’l-Türâsi’l-‘Arabî-Müessesetü’l-Târîhi’l-‘Arabî, 1992), 3/270; Haddâdî, Ebûbekir b. Ali, *el-Cevheretü’n-neyyire*, (Pakistan: Matbaatü’l-Hayriyye, h. 1322), 1/26.

¹⁵ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 3/93.

¹⁶ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 38.

zorunluluğunun olmadığına delil teşkil etmektedir. Ayrıca taksim, kocanın hakkıdır. Koca kendisine ait olan bu hakkı dilerse yerine getirmez.¹⁷

Kocanın taksimde bulunmasının vacip olmadığını savunan fukaha kocanın daha evvel taksimde bulunmuş olmaması kaydını düşerler.¹⁸ Buna göre koca, eşlerinden birinin yanında az bir süre dahi gecelemişse o vakit kocanın diğer eşlerine de taksimde bulunması vaciptir. Bu itibarla taksimin vacip olmadığı yönünde hüküm beyan eden fukahanın, bir noktada cumhuriyet ulema gibi düşündüğü öne çıkmaktadır.

Taksimin temel amaçlarından biri olan istimtâ'ın (cinsel açıdan faydalanma) karı-kocanın müşterek hakkı mı yoksa sadece kocaya mı ait olduğu hususu fukahayı bu konuda ihtilaf etmeye sevk etmiştir. Buna göre taksimin vacip olduğunu savunan Mâlikî, Hanbelî ve iki rivayetten birinde Hanefîlere göre istimtâ', müşterek haklardandır. İstimtâ'ın müşterek haklardan olduğunu ifade eden fukaha, bu konuda Hz. Ömer ile Ka'b b. Sûr arasında yukarıda zikri geçen hadiseyi referans göstermiştir. Nitekim bu hadisede Ka'b kocanın eşiyile ilgilenmesi cihetinden hüküm ortaya koymuştur.¹⁹ Şayet istimtâ', mahza kocanın hakkı olsaydı Ka'b, bu doğrultuda hüküm beyan etmezdi. Bu da istimtâ'ın müşterek haklardan olduğuna karine teşkil eder. Ayrıca "Onlar ki namuslarını eşleri dışındakilere karşı korurlar" (Meâric, 70/29) ayeti mucibince karı-kocanın birbirinden istimtâ'da bulunması evlilik akdinden doğan ortak amaçlardandır. Bu amacın icrası ise kocanın eşlerine taksimde bulunmasıyla mümkündür.²⁰

Daha önce taksimde bulunulmaması kaydıyla taksimin vacip olmadığını savunan Şâfiî ve iki rivayetten birinde Hanefî mezheplerine göre ise istimtâ' sadece kocanın hakkıdır.²¹ Onlar bu hususta "Onlardan dilediğinin beraberliğini erteler, dilediğini yanına alırsın" (Ahzâb, 33/51) ayetini delil getirmiştir. Nitekim bu ayet, Hz. Peygamber'in eşlerine taksimde bulunması hususunda muhayyer olduğunu ifade etmektedir. İlgili ayetin muhatabı her ne kadar Hz. Peygamber olsa da bu ayet genel anlamda çok eşlilik yapan her kocayı kapsar.²²

2) Taksimde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Meşru bir şekilde taksimin meydana gelebilmesi için dikkat edilmesi gereken bir takım hususlar vardır. Bunları şu şekilde zikretmek mümkündür:

a) Taksimin Başlangıcı

Müctehidler, "Allah, geceyi siz onda sükûnet bulasınız diye yarattı" (Mü'min, 23/61) ayetini referans alarak taksimin başlangıcının "gece" olduğunu ifade etmişlerdir. Nitekim koca, sorumluluğu altındaki kişilerin iâşe temini için genellikle gündüzleri çalışmaktadır. Ancak fukaha taksimin başlangıcı meselesinde kocanın çalışma zamanının dikkate alınmasını tavsiye

¹⁷ Mâverdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed, *el-Hâvî'l-kebîr*, nşr. Ali Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 9/573; Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Ali, *el-Mühezzeb fi fıkhi'l-imâmî's-Şâfiî*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts), 2/483; Ensârî, Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. Muhammed, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzî't-tâlib*, (Kahire: Dâru'l-Kitâbî'l-İslâmî, 1313), 3/229.

¹⁸ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/483; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/229.

¹⁹ İbn Kesîr, *Müsnedü'l-Fârûk*, 2/187.

²⁰ Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb, *el-Müdevenetü'l-kübrâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 2/191; Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 2/331; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 3/93; İbn Cüzey, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye*, (By. ts), 141.

²¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/140; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/480; Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, (Mısır: İdâretü't-Tibâ'ati'l-Müniriyye, ts), 16/407; Mevsilî, Ebu'l-Fazl Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, nşr. Mahmûd Ebû Dakîka, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut ts), 4/6.

²² Zeyla'î, Ebû Muhammed Osmân b. Ali, *Tebyînu'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dakâik*, (Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313-1315), 2/180.

etmiştir. Buna göre taksimın başlangıcı gündüz çalışan koca için “gece”; gece çalışan koca içinse “gündüz” olması daha iyidir.²³ Bu itibarla taksimın başlangıcı, kocanın çalışma zamanına göre değişebileceği ifade edilebilir.

b) Taksimın İlk Etapta Kura Yoluyla Gerçekleştirilmesi

Koca, eşlerinin rızasını alarak taksime istediği eşinden başlayabilir. Ancak bu konuda eşlerinin rızasını alamayan kocanın, taksime nasıl başlayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir.

Hanefî, Mâlikî ve iki vecihten birinde Şâfiî müctehidlere göre koca, eşlerinin rızası olmadan taksime istediği eşinden başlayabilir. Nitekim şâri’, “Eğer hüküm verirsen aralarında adaletle hükmet”, (Mâide, 5/42) “Deki rabbim adaleti emretti” (Araf, 7/29) ve daha pek çok ayette (Nisa, 4/58) adaleti emretmiştir. Taksimde bulunma da adaletin bir parçasıdır. Buna göre şâri’, söz konusu taksimde adaletin münasip bir yöntemle tesisini, kocanın inisiyatifine bırakmıştır. Bunun yanında Hz. Peygamber, normal şartlarda (sefere çıkmama vb. haller) ilk etapta eşleri arasında taksim yapacağı zaman kura çekmemiştir. Şayet böyle bir nas mevcut olsaydı buna kaynaklarda yer verilirdi.²⁴ Dolayısıyla koca, eşleri arasında eşitliğe riayet etmek koşuluyla taksime ilk etapta dilediği bir yöntemle (kura çekme veya başka bir şekilde) başlayabilir.

İki vecihten birinde Şâfiî fukahası ve Hanbelîlere göre koca, kura çekerek taksime başlamalıdır. Çünkü kocanın kura çekmeden herhangi biriyle doğrudan taksimde bulunması, taksimde bulunduğu eşini diğerlerine tercih etme ve onlardan üstün tutma anlamı taşıyacaktır. Bunun da eşler arasında kin ve nefrete sebebiyet vermesi kaçınılmazdır.²⁵

c) Taksim Sırası Gelmeyen Eşin Yanına Gidilmemesi

Koca, taksim sırası gelen eşin hakkını zayi etmemek için hastalık ve benzeri durumlar hariç mümkün mertebe sırası gelmeyen eşlerinin yanına geceleyin gitmemelidir. Buna göre koca, “Kimin iki karısı olurda (bunlardan sadece) birine meylederse, kıyamet günü bir tarafı (yere) sarkık olarak gelir”²⁶ hadisi bağlamında zaruret ya da ihtiyaç dışında taksim sırası gelmeyen eşlerinden birinin yanına gecelerse bu durumda diğer eşleri arasında da taksimde bulunmalıdır. Aksi takdirde koca, günahkâr olur.²⁷ Ancak sırası olmayan hanımının yanına ihtiyaçtan fazla kalmamak şartıyla gündüz gitmesinde bir beis yoktur.²⁸

Koca, eşlerinden birinin yanına giderken, bir diğerini de yanına çağırması caiz değildir. Çünkü eşlerin birbirlerinin evlerine çağrılmaları kendilerine ağır gelebilir. Ayrıca koca,

²³ Cüveynî, Ebü'l-Me'âlî Abdülmelik b. Abdillâh, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2007), 13/230; Zerkeşi, Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *Şerhu'z-Zerkeşi 'alâ Muhtasari'l-Hırakî*, nşr. Abdullah b. Abdurrahmân el-Cibrîn, (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1993), 5/344.

²⁴ Merğ'inânî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*, nşr. Nu'aym Eşref Nûr Muhammed, (Pakistan: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmî'l-İslâmiyye, 1417), 1/216; Haraşi, *Şerhu'l-Haraşi*, 4/4; Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'âni ma'rifeti elfâzi'l-Minhâc*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 4/420.

²⁵ İbn Kudâme, Ebü Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, h. 1405), 10/235-236; Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *Tuhfetü'l-muhtâc fi şerhi'l-Minhâc*, (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 1983), 4/447; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/420.

²⁶ Ebü Dâvûd, “Nikâh”, 38.

²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/220; Derdîr, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed, *eş-Şerhu'l-kebir*, (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts), 2/341; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/415; Buhûtî, Mansûr b. Yûnus, *Keşşâfü'l-kınâ 'an metni'l-İknâ'*, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983), 5/200.

²⁸ Râfiî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 8/365; Zeylâ'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 2/180; Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebir*, 2/340-341.

eşlerinin rızasını almaksızın onları aynı evde barındırması şer'an uygun görülmemiştir. Çünkü bu, eşler arasında genellikle kin ve nefrete sebep olabilir.²⁹

Şevkânî (ö. 1250/1834) ise, "Hz. Peygamber, hepimizi ziyaret eder, cinsî temas olmaksızın her hanımına yaklaşır, daha sonra da sırası gelen hanımının yanında gecelerdi"³⁰ hadisini baz alarak kocanın taksim sırası gelmeyen eşlerinin yanına cinsî temasta bulunmaksızın mutlak surette sohbet amaçlı gidebileceğini ifade ederek bu konuda cumhur-ı fukahaya muhalefet etmiştir.³¹

3) Taksim Rükünleri

Taksim söz konusu olabilmesi için iki rükne ihtiyaç duyulmuştur. Bunlardan biri taksimi gerçekleştiren koca, diğeri ise taksimi hak eden eşlerdir.

a) Taksimi Gerçekleştiren Koca

Taksim birinci rükünü kocadır. İslâm hukukçuları taksimi gerçekleştirecek kocanın akıllı-sefih, mürâhik-ergen, hür-köle, hasta-sağlıklı, innîn³² ve mecbûb³³ gibi sebeplerden ötürü cimâ' yapmaya muktedir olup olmaması arasında bir ayırım söz konusu olmadığını ifade etmişlerdir. Nitekim taksimden maksat, eşlerle ünsiyet kurmak ve onların yalnızlığını gidermektir.³⁴ Bu bağlamda koca, cinsî temasta bulunmaya muktedir mümeyyiz ise velisinin yardımıyla taksimde bulunur. Zira ilgili koca, eşlerin evliliğin ünsiyet kurma ve cimâ' yapma gibi temel beklentilerini karşılayabilir. Ancak koca, gayrı mümeyyiz ise velisi vasıtasıyla taksimde bulunması gerekmez. Nitekim ilgili koca, eşlerin evliliğin ünsiyet kurma ve cimâ' yapma gibi temel beklentilerini karşılaması düşünülemez.³⁵

Zarar vermesinden emin olunmayan deli koca, mükellef olmadığından taksim yükümlülüğü yoktur. Ancak zarar vermesinden emin olunan deli kocanın velisi aracılığıyla taksimde bulunup bulunamayacağı tartışılmıştır. Hanefî ve Hanbelî fukahasına göre zarar vermesinden emin olunan delinin mutlak surette velisi aracılığıyla taksimde bulunması gerekir.³⁶ Bu konuda eşlerin menfaatinin mevcudiyetinin itibar edilmesini şart koşan Mâlikî hukukçuları söz konusu delinin velisi aracılığıyla eşleri arasında taksimde bulunmasını vacip görmüştür. Nitekim bedeni haklar çerçevesinde değerlendirilen taksim, mâlî haklar arasında sayılan nafakaya benzer. Bu durumda deli koca, velisi aracılığıyla eşlerine nafaka temin etmekle yükümlü olduğu gibi velisi aracılığıyla taksimi yerine getirmekle de mükelleftir.³⁷ Şâfiîler ise zarar vermesinden emin olunan delinin velisi aracılığıyla eşlerine taksimde bulunmasını vacip görmezler. Ancak alanında uzman kişiler, evliliğin temel gereksinimlerinin zarar vermesinden emin olunan deli kocaya fayda vereceğini ifade ederse ya da zarar vermesinden emin olunan kocanın eşlerinden taksimde bulunma talebi gelmişse bu durumda deli koca, velisi aracılığıyla taksimde bulunmalıdır.³⁸

²⁹ Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 2/180.

³⁰ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 38.

³¹ Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali, *Neylî'l-evtâr*, (Kahire: İdâretü't-Tibâ'atî'l-Müniriyye, ts), 6/269.

³² Hastalık veya yaşlılık sebebiyle cinsel ilişkiye girmeye güç yetiremeyen kişidir. Ezherî, Muhammed b. Ahmed, *ez-Zâhir fi garibi elfâzi's-Şâfiî*, (Kuveyt: Vizâretü'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye, h. 1399), ۳۱۷.

³³ Erkeklik organı ve hayaları kesilmiş kişidir. Mutarrızî, *el-Muğrib*, ۱/129.

³⁴ Serahsî, *el-Mebûs*, 5/221; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, 5/342; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/415.

³⁵ Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/441.

³⁶ Aynî, Bedrüddîn Muhammed b. Ahmed, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, thk. Emîn Sâlih Şa'bân, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 5/252; Buhûtî, *Keşşâfü'l-knâ'*, 5/200.

³⁷ Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî*, 4/3; Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 2/340.

³⁸ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/230; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/441-442.

Hasta olan koca, sağlığı yerinde olan gibidir. Sağlığı yerinde olan koca, eşleri arasında taksimde bulunmakla yükümlü olduğu gibi hasta olan koca da eşleri arasında taksimden mesuldür. Ancak koca, hastalığından ötürü taksim yapmaktan aciz ise bu durumda kendisiyle en iyi şekilde ilgilenebileceğini düşündüğü eşlerinden birinin yanında kalması hususunda bir beis görülmemiştir. Bu konuda ulema arasında bir hilaf söz konusu değildir. Ancak hasta olduğu dönemde kendisiyle en iyi şekilde ilgilenebileceğini düşünüp dilediğinden birinde kalan kocanın sağlığına kavuşması halinde hastalığıyla ilgilenen eşinin yanında geçirdiği süreyi diğer eşlerinde de eşit şekilde geçirmek zorunda olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Hanefî ve Şâfiîlere göre böyle bir koca, sağlığına kavuştuğunda hastalığıyla ilgilenen eşinin yanında geçirdiği süreyi diğer eşlerine de taksim etmek zorundadır. Onlar bu hususta “*Kimin iki karısı olurda (bunlardan sadece) birine meylederse, kıyamet günü bir tarafı (yere) sarkık olarak gelir*”³⁹ ve “*Hız. Peygamber eşleri arasında taksimde bulunur hastalığında dahi onları ziyaret ederdi. Öyle ki eşleri Hz. Peygamber’in hastalığı döneminde Aişe’nin evinde kalmasına izin verdiler*”⁴⁰ şer’î naslarını istidlal etmiştir. Zira bu naslar, kocanın mutlak surette (hastalık hali dahi olsa) taksime riayet etmesine ilişkin uyarı niteliğindedir. Aynı şekilde söz konusu naslar, hastalık ve sağlık halleri arasında herhangi bir ayrıma gitmeden umum içermekte ve ilgili naslar, bir başka nas tarafından tahsis edilmemiştir.⁴¹ Mâlikî hukukçuları ise ağır hastalık geçiren kocanın sadece kendisiyle daha iyi ilgileneceği düşüncesiyle eşlerinden dilediğinin yanında kalabileceğini ifade etmişlerdir. Buna göre koca hastalığı sürecinde eşlerinden kalbî bir meyil beslediği birini seçip onun yanında kalırsa bu durumda hastalığı sürecinde yanında kalmadığı eşleri arasında da eşit bir şekilde taksimde bulunmalıdır. Aksi takdirde koca, günahkâr olur.⁴² Hanbelî fukahası da Hz. Aişe’den aktarılan “*Ben (hastalığım sürecinde) her birinizi tek tek ziyaret edemem. Bana izin verirseniz bu süreçte Aişe’nin yanında kalmak istiyorum, dedi. Eşleri de Hz. Peygamber’in hastalığı döneminde Aişe’nin yanında kalmasına izin verdiler*”⁴³ nassını referans göstererek kocanın hastalığı sürecinde eşlerinden birinin yanında kalabilmesi için diğerlerinden izin alması gerektiğine hükmetmiştir. Buna göre eşler izin vermezse koca, taksim için eşleri arasında kura çeker.⁴⁴

b) Taksimi Hak Eden Eşler

Taksim ikinci rüknü ise eşlerdir. Buna göre meşru çerçevede kocasına itaat eden her bâkire-dul, genç-yaşlı, yeni eş-eski eş, Müslim-gayrı Müslim, zarar vermesinden emin olunan deli, hür-câriye⁴⁵ (mükâtebe ve müdebber),⁴⁶ hamile ve ihramlı kadın taksimi hak eder.

³⁹ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 38.

⁴⁰ Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed b. Muhammed, *İthâfî's-sâdeti'l-müttakîn bi-şerhi İhyâi 'ulûmi'd-dîn*, (Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1994), 5/369.

⁴¹ Zeyla'î, *Tebyînu'l-hakâik*, 2/179; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/439; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/413; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/204.

⁴² Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 2/191; Mevâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf, *et-Tâc ve'l-iklîl li-Muhtasarı Halîl*, nşr. Zekeriyâ Umeyrât, (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 5/254.

⁴³ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 38.

⁴⁴ İbn Kudâme, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed, *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ metni'l-Mukni'*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts), 8/153; İbn Müflih, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed, *el-Mübdî 'fi şerhi'l-Mukni'*, nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfi'î, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 6/256.

⁴⁵ Kocanın eşleri sadece câriyelerden ibaret ise bu durumda koca söz konusu eşleri arasında taksimde bulunma zorunluluğu yoktur. Dolayısıyla koca, istediği câriyesinde dilediği kadar kalabilir. Ancak aralarında kin ve nefrete mahal vermemek için kocanın onlar arasında taksimde bulunması müstehap görülmüştür. Kelvezânî, Ebû'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed, *el-Hidâye 'alâ mezhebi'l-İmâm Ebî Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî*, thk. Abdüllatîf Humeym-Mâhir Yâsîn el-Fahl, (Kuveyt: Müessesetü Garâs, 2004), 412; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/413.

⁴⁶ Mükâtebe, hürriyete kavuşmak için efendisiyle anlaşma yapan; müdebber ise efendisinin ölümüne bağlı olarak âzat edilen cariye denir. Bkz, Fahrettin Atar, “Mükâtebe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/530-530; “Tedbir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/258-259.

Bunun yanında hayızlı, nifaslı, ratkâ ve karnâ⁴⁷ gibi şer'î ve tabii sebeplerden ötürü cimâ' yapmaya mani olunan kadın da taksimi hak eder. Çünkü taksime dair varit olan naslar mutlakdır. Aynı şekilde taksimden maksat, cinsel birliklikten ziyade kocanın sohbetinde bulunup onunla ünsiyet kurmaktır.⁴⁸ Söz konusu maksat ise dinî, fizikî ve beşerî hallerine bakmaksızın eşlere taksimde bulunmakla meydana gelir. Müctehidler, kocanın zarar vermesi muhtemel olan deli eşine taksimde bulunmasının vacip olmadığını ifade etmişlerdir. Çünkü taksimden beklenen temel gaye, ünsiyettir. Söz konusu ünsiyet ise zarar vermesi muhtemel kadından sâdır olamaz.

İslâm hukukçuları kocaları tarafından zihâr⁴⁹ ve îlâda⁵⁰ bulunulan kadınların ittifakla taksimi hak ettiğine hükmetmiştir.⁵¹ Ancak ric'î talâkla boşanmış kadının taksimi hak edip etmediği tartışılmıştır. Nitekim Hanefî hukukçularına göre koca, ric'î talâkla boşadığı eşini yeniden kendisine döndürme niyeti var ise bu durumda kadın taksimi hak eder.⁵² Şâfiî ve Hanbelî müctehidlerine göre ise ric'î talâkla boşanan eşin tam manasıyla kocasıyla zevciyet bağı bulunmadığından, ric'î talâkla boşanan kadın taksimi hak etmez.⁵³

Şüpheli ilişki sebebiyle iddet bekleyen kadının taksimi hak edip etmediği hususu da ihtilafli konulardandır. Hanbelî uleması yanında⁵⁴ Hanefî fukahasından İbn Âbidîn (ö. 1252/1836), söz konusu kadının taksim hakkının olduğunu ifade etmiştir. Nitekim taksimden maksat mahza cimâ' değil kadının sadece yalnızlığının giderilmesi ve ünsiyetinin sağlanmasıdır. Ancak Hamevî (ö. 1098/1687) gibi bazı Hanefî müctehidlerinde doktrin içinde yer alan bu kanaate itiraz etmiştir. Şöyle ki, taksimden mefhumu içerisinde eşler arasında geceleme hususunda eşit davranma söz konusu olduğu gibi yine eşit şekilde onların nafakasının teminine de yer verilmiştir. Bu meyanda bahse konu kocanın, şüpheli ilişki sebebiyle iddet bekleyen kadına bi'l-ittifak nafaka temin etme zorunluluğu yoktur. Nafaka taksiminden bir parçası olduğundan bu durumdaki kadına kocanın, taksimde bulunması düşünülemez. Ayrıca iddet bekleyen kadın bir başkası için iddet bekler. Buna göre bir başkası için iddet bekleyen kadına taksimde bulunmak, halvet meydana getirir. Bu da tarafların harama düşmesine sebebiyet verebilir.⁵⁵ Şâfiî hukukçuları da bu konuda Hamevî ve diğer Hanefî uleması gibi düşünmüştür.⁵⁶

⁴⁷ Cinsel uzvu et, kemik vb. şeylerle kapalı olduğundan kendisiyle cimanan mümkün olmadığı kadına ratkâ' ve karnâ' denir. Nevevî, *el-Mecmû'*, 16/265; Ezherî, *ez-Zâhir*, 316.

⁴⁸ Râfiî, *el-'Aziz*, 8/360; Haddâdî, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 1/26; Mevâkî, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 5/253; Haccâvî, Ebû'n-Necâ Mûsâ b. Ahmed, *el-İknâ' fi fihri'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, nşr. Abdüllatif Muhammed Mûsâ es-Sübki, (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, Beirut ts), 3/245-246.

⁴⁹ Zihâr; kişinin hanımının, kendisine ebedi olarak haram olan kadınlardan birine veya o kadının vücudunun organlarından birine benzetmesidir. Bkz, Mehmet Selim Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, (Bursa: Emin Yayınları, 2022), 259.

⁵⁰ İlâ; Bir kimsenin dört ay veya daha fazla bir süre hanımına yaklaşmayacağına Allah adına yemin etmesidir. Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 257.

⁵¹ Şîrâzî, *el-Mühhezzebe*, 2/482; İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Osmân b. Ömer, *Câmi'u'l-ümmehât*, nşr. Ebû Abdîrahmân el-Ahdar el-Ahdarî, (Beirut-Dimaşk: Dâru'l-Yemâne, 1998), 285-286; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 2/179; İbn Müflih, *Kitâbü'l-Fürû'*, 8/399.

⁵² Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Ali, *ed-Dürri'l-muhtâr*, nşr. Abdülmün'im Halîl İbrâhîm, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002) 201.

⁵³ Haccâvî, *el-İknâ'*, 3/245; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/441.

⁵⁴ Buhârî, *Dekâiku uli'n-nuhâ li şerhi'l-müntehâ*, (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1993), 1/50; Rahîbânî, Mustafa, *Metâlibu uli'n-nuhâ fi şerhi gâyeti'l-müntehâ*, (Dimaşk: el-Mektebü'l-İslâmî, 1961), 5/277.

⁵⁵ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 3/205.

⁵⁶ Râfiî, *el-'Aziz*, 8/361; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, nşr. Zühreyye eş-Şâviş, (Beirut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1991), 7/345.

4) Taksim Süresi ve Keyfiyeti

İslâm müctehidleri, taksim süresinin en az bir gece olduğuna kâil olmuştur. O halde bir geceden az olmak suretiyle gerçekleştirilen taksim, eşler arasında ünsiyeti meydana getirme noktasında noksan olduğundan uygun görülmemiştir.⁵⁷ Taksim en çoğu ise eşlerin rızası dâhilinde mesafe bakımından birbirlerine olan yakınlık veya uzaklıkları göz önünde bulundurularak üç gün ile îlâ müddeti olan dört ay arasındadır. Ancak genel kanaat gündüzleriyle birlikte üç geceyi geçmemesi yönündedir. Nitekim kocanın, eşinin yanında üç geceden fazla kalması durumunda diğer eşlerini yalnızlık korkusu sarabilmektedir.⁵⁸

Yeni evlenen eşin taksim süresinde ihtilaf edilmiştir. Başta tâbiîn müctehidlerinden Nehaî (ö. 96/714) ve Şa'ib' (ö. 104/722) olmak üzere⁵⁹ Mâlikî,⁶⁰ Şâfiî⁶¹ ve Hanbelî fukahasına göre⁶² yeni evlenen eş bakire ise koca, ilk etapta onunla geceleriyle birlikte peş peşe yedi gün; dul ise geceleriyle birlikte peş peşe üç gün taksimde bulunur. Onlar bu konuda şu delilleri referans almıştır: *"Bir kimse dul (karısı) üzerine bakire bir kızla evlendiğinde yedi gün onun yanında kalırdı. Bakire kız üzerine dul bir kadınla evlendiğinde de onun yanında üç gün kalırdı"*⁶³ hadisinde kocanın bu konudaki taksim süresi açık bir şekilde belirtilmiştir. Buna göre koca, bakire ya da dul eşi için ilgili günleri taksim ettiğinde diğer eşleri için bu günleri kaza cihetinden taksim etmez. Ancak kendisiyle yeni evlenen kadın dul ise kocasından yanında toplamda yedi gün taksimde bulunmasını talep ederse, kocası da bu talebe onay verirse bu durumda koca, dul eşine taksimde bulunduğu ilave günleri diğer eşlerine de taksim etmelidir.⁶⁴ Yine *"Bâkire için yedi; dul içinse üç gün vardır"*⁶⁵ nassında bâkire olan yeni evlenen bâkire eşin taksim hakkı geceleriyle birlikte yedi gün olarak tahsis edilmiştir. Söz konusu tahsisin altında ise yeni evlenen bâkire eşin eski eşe göre daha çok utangaç olması yatmaktadır. Yeni evlenen bâkire eşin bahse konu utangaçlığının izale olması ise taksim günlerine yapılacak ziyade günlerle mümkün görülmüştür.⁶⁶

Hanefîler ise yeni evlenen eş ile eski eşler arasında taksim hususunda herhangi bir ayırım gözetmezler.⁶⁷ Onlar ileri sürdükleri bu görüşü naklî ve aklî temellendirmeye desteklemiştir. Bahse konu temellendirmeleri ise şu şekildedir: *"Ne kadar istesiniz de eşleriniz arasında adaleti sağlamaya güç yetiremezsiniz. Hiç olmasa birine büsbütün meyledip, diğerini ne kocalı ne de kocasız bir halde askıda bırakmayın..."*⁶⁸ nassı mutlak olup kocanın yeni ve eski eşler arasında taksim günlerine yapılacak ziyade günlere mahal vermemiştir. Bilakis mezkûr nas, kocanın eşleri arasında cimâ ve sevgi cihetinden adaleti tesis edemeyeceğine dairdir. Yine *"(Ey Ümmü Seleme!) Dilersen sende yedi gün; diğerlerinde de yedi gün taksimde bulunayım"*,⁶⁹ *"Kimin iki*

⁵⁷ Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm*, nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr, (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1973), 5/204; Kelvezânî, *el-Hidâye*, 412; Haddâdî, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 1/26.

⁵⁸ Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, 201; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/419; Mağribî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed, *Mevâhibü'l-celîl limuhtasari'l-Halîl*, thk: Zekeriyya Umeyrât, (Beirut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 5/260.

⁵⁹ Bağdâdî, Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Ali, *Uyûnü'l-mesâil*, (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2009), 116.

⁶⁰ İbnü'l-Hâcib, *Câmi'u'l-ümmehât*, 286.

⁶¹ Mâverdî, *el-Hâvî*, 9/587.

⁶² Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, 5/204.

⁶³ Dârekutnî, *"Nikâh"*, 13.

⁶⁴ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 2/189; Mâverdî, *el-Hâvî*, 9/587; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, 5/348; Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, ts), 9/6596.

⁶⁵ Müslim, *"Nikâh"*, 12.

⁶⁶ Râfiî, *el-'Azîz*, 8/371; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, 7/354.

⁶⁷ Şeybânî, Muhammed b. el-Hasen, *el-Asl*, thk. Muhammed Boynukalın, (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2012), 10/358;

⁶⁸ Nisa, 4/129.

⁶⁹ İbn Mâce, *"Nikâh"*, 26.

karısı olurda (bunlardan sadece) birine meylederse, kıyamet günü bir tarafı (yere) sarkık olarak gelir"⁷⁰ ve "Allah'ım, muktedir olduğum ölçüde bu benim yaptığım taksimdir"⁷¹ hadislerinde taksim süresi hususunda yeni ve eski eşler arasında geceleme açısından ziyadeliğin söz konusu olamayacağını aksine onlar arasında her türlü hususta eşit davranılması gerektiğini ifade etmektedir.⁷² Ayrıca yeni ve eski eşler arasındaki eşitliğin temel sebebi, her ikisinin kocalarının nikâhında bulunmalarıdır. Bu durumda nikâh akdi sebebiyle her ikisi söz konusu taksim süresinde eşittir. Aynı şekilde yeni ve eski eşler arasında taksim süresi hususunda bir fazlalık söz konusu olsaydı eski eş bu fazlalığa daha layık olurdu. Çünkü yeni bir eşin kuma gelmesi, doğal olarak eski eş öfkelenlendirmekte olup daha çok stres ve yalnızlığa sevk etmektedir. Ayrıca eski eş, kocasına olan ilgi ve hizmetinden ötürü fazlasıyla saygınlığı hak etmektedir. Dolayısıyla her ikisi arasındaki taksim süresi konusunda ziyadeliği hak edecek varsa o da eski eştir.⁷³

İslâm hukukçuları câriyenin (mükâtebe ve müdebber) taksim süresinde ihtilaf etmişlerdir. Hanefî, Mâlikî,⁷⁴ Şâfiî ve Hanbelî müctehidlerine göre câriyenin taksim süresi hür eşe tahsis edilen taksim süresinin yarısıdır. Buna göre hür olan eşine geceleriyle birlikte iki gün taksimde bulunan koca, câriye olan eşine de gecesiyle birlikte bir gün taksimde bulunur. Söz konusu müctehidler bu konuda "Hür olan eşe taksimin üçte ikisi; câriye olana ise üçte biri vardır"⁷⁵ ve "Hür olan eş câriye olanın üzerine kuma olarak geldiğinde cariye bir gece; hür eşe de iki gece taksimde bulunulur"⁷⁶ hadislerini istidlâl getirmiştir. Nitekim bu hadislerde câriye ile hür eşin taksim sürelerinin birbirinden farklı olduğu bildirilmiştir. Ayrıca câriyenin iddet süresi hür olan eşin iddet süresine göre yarısıdır. O halde taksim süresi de yarısı olur.⁷⁷

Mâlikî hukukçuları arasında meşhur olan kanaate göre ise câriye ile hür eşin taksim süresi eşittir. Nitekim her ikisi nikâh akdi sebebiyle meydana gelen nafaka ve mesken temini gibi haklardan eşit şekilde yararlandıkları gibi bahse konu taksim ilişkin sürede de eşittirler.⁷⁸

Eşlerden biri, taksim hakkını kumalarından belli birine hibe ederse bakılır: Şayet koca söz konusu hibeyi reddederse bu durumda hibe geçersiz olur. Ancak hibe kocanın kabulü ve rızası dâhilinde ise bu durumda koca, sırası geldiğinde taksimin kendisine hibe edildiği eşin yanında kalır. Buna göre ikisinin sırası peş peşe gelirse koca, taksimin kendisine hibe edildiği eşin yanında peş peşe kalabilir. Nitekim Hz. Peygamber'in eşlerinden Sevde bnt. Zem'a, taksim hakkını Hz. Aişe'ye hibe etmiş, Hz. Peygamber de buna rıza göstererek Hz. Sevde'nin üzerindeki taksim hakkını sırası geldiğinde Hz. Aişe'de kullanmıştır.⁷⁹ Bu bağlamda kocasının rızası dâhilinde taksim hakkını hibe eden eş, bir nevi ma'dûmun hükmünde olduğundan kocası ona taksimde bulunmaz.

⁷⁰ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 38.

⁷¹ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 38.

⁷² Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. İsmetullah İnâyetullah Muhammed vdğ., (Beyrut-Medine: Dâru Beşâiri'l-İslâmiyye - Dâru's-Sirâc, 2010), 4/442-443; Haddâdî, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 2/26; İbnü's-Şihne, Ebû'l-Velid Lisânüddin Ahmed b. Muhammed, *Lisânü'l-hükkâm fi ma'rifeti'l-ahkâm*, (Kahire: el-Bâb el-Halebî, 1973), 322.

⁷³ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/218; Zeyla'î, *Tebyînu'l-hakâik*, 2/179.

⁷⁴ Ancak bu kanaat meşhur olmadığından mezhep içerisinde "قيل/كيلة" olarak nitelendirilmiştir. İbnü'l-Hâcib, *Câmi'u'l-ümmehât*, ١٨٦; İbn Cüzey, *el-Kavânîni'l-fikhiyye*, 141.

⁷⁵ Abdürrezzâk b. Hemâm, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahmân el-A'zamî, (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1970-1983), 7/265.

⁷⁶ Dârekutnî, "Nikâh", 3738.

⁷⁷ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, XIII, 231; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 2/332; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, 5/344.

⁷⁸ İbnü'l-Hâcib, *Câmi'u'l-ümmehât*, ١٨٦; İbn Cüzey, *el-Kavânîni'l-fikhiyye*, 141.

⁷⁹ İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh, *el-İstizkâr*, nşr. Sâlim Muhammed Atâ-Muhammed Ali Mu'avvaz, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 5/544; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir*, 8/170; Nevevî, *el-Mecmû'*, 16/442; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, 3/٤٣٦.

5) Taksimi Düşüren Haller

Yukarıda genel itibariyle taksimde bulunmanın, hüküm bakımından vacip olduğu ifade edilmişti. Ancak taraflardan meydana gelen bazı hallerin meydana gelmesi sebebiyle taksim sorumluluğu sâkit olmaktadır. Bu halleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Kadının Nüşûz Etmesi: Lügatte nüşûz “yüksek yer, yükselmek, ayağa kalkmak; geçimsiz davranmak” gibi anlamlara gelir.⁸⁰ Fıkıh dilinde ise nüşûz kavramı için birçok tarif yapıldığı görülmüştür. Şöyle ki Haddâdî (ö. 800/1397) nüşûzu, “eşin, herhangi şer’î bir gerekçe olmaksızın haksız olarak kocasının iznini almadan evden çıkması”⁸¹ şeklinde tanımlarken; Râğıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) ise “kadının kocasına buğzetmesi, kendini kocasına itaat etmekten üstün görmesi ve gözünü kocasından başkasına çevirmesi”⁸² olarak tanımlamıştır.

Nüşûz, “Kadının kocasına tepeden bakması, kocasının kişiliğiyle oynaması, onu rencide etmesi, ona karşı asi davranarak şımarıklık gösterip saygıda kusur etmesi, kocasını kıskandırmak gayesiyle başka bir erkekten bahsetmesi, kocasının gıyabında onu memnun etmeyecek, namusuna söz ettirecek kavî ve fiilî davranışlarda bulunmasıdır”⁸³ şeklinde tarif edilerek bu kavrama en geniş anlam yüklenmiştir. Nüşûz eden kadına “nâşize” denir.⁸⁴

İslâm dini nüşûzu kesin bir dille yasaklamıştır. Allah Teâlâ “(Evlilik hukukuna) başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür” (Nisa, 4/34) buyurmaktadır. Nitekim bahse konu ayette nâşize kadının nüşûzunu gidermeye yönelik bir dizi tedbirlere yer verilmiştir.⁸⁵ Hz. Peygamber de “Bir erkek hanımını yatağına davet ettiğinde kadın imtina edip gelmezse sabaha kadar melekler o kadına lanet okur”⁸⁶ buyurarak kocasına karşı nüşûz eden kadının lanete müstahak olacağını belirtmiştir.⁸⁷

İslâm hukukunun belirlemiş olduğu çerçeveyi aşarak evin huzurunu ve aile bütünlüğünü bozan kadın şu hallerde nâşize sayılır: şer’î ve tibbî mazereti olmadan kocasının istimtâ’da bulunmasına müsaade etmemesi, kocasından (örfî ziyaret ve gezmelerin dışında) izin almadan mazeretsiz evden çıkması, kocasına meşru çerçevede itaat etmemesi, herhangi bir sebep olmadan kocasını eve almaması, kocasının kişiliğini zedeleyip ona isyankâr bir tutum içerisine girmesi ve kocasını kıskandırmak suretiyle kavî ve fiilî davranışlarda bulunması...⁸⁸

Aile içinde huzurun temini ve kargaşanın önlenmesi için aile sorumluluğu kocanın uhdesine verilmiştir.⁸⁹ Şâri’ söz konusu sorumluluğu kocanın omuzlarına bırakarak ona bir

⁸⁰ Cevherî, Ebû Nasr İsmâ’îl b. Hammâd, *es-Sihâh*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr, (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1987), 3/899; İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü’l-‘Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdir, ts), 5/417-418.

⁸¹ Haddâdî, *el-Cevheretü’n-neyyire*, 2/84.

⁸² Râğıb el-İsfahânî, Ebû’l-Kâsım Huseyn b. Muhammed, *Müfredâtü’l-‘Ulûm*, thk. Safvân Adnân Dâvudî, (Dimaşk-Beyrut: Dâru’l-Kalem - Dâru’ş-Şâmiyye, 2009), 806.

⁸³ Köse, Saffet, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2015), 310.

⁸⁴ Neseî, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed, *Tilbetü’t-talebe fi’l-İstulâhâtü’l-fikhiyye*, (By: el-Matbaatü’l-Âmire, 1311), 50.

⁸⁵ Uslu, Rifat, “Nisa Süresi 34. Ayeti Çerçevesinde İslam Hukukunda “Nüşûz” Kavramına Bir Yaklaşım”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 47, 2016, 1133-1134.

⁸⁶ Buhârî “Bed’ü’l-Halk”, 7.

⁸⁷ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 2/70.

⁸⁸ Derdîr, *eş-Şerhu’l-kebîr*, 2/343; Hallâf, Abdülvehhâb, *Ahkâmü’l-ahvâlî’ş-şahsiyye fi’ş-şer’ati’l-İslâmiyye*, (Kuveyt: Dâru’l-Kalem, 1990), 109; Heyet, *el-Mevsû’atü’l-fikhiyyetü’l-Kuveytiyye*, (Kuveyt: Vizâretü’l-evkâfî’ş-şü’ni’l-İslâmî, 1427), XL, 287-289.

⁸⁹ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te’vilâtü ehli’s-sünne*, thk. Meccî Bâ Sellûm, (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2005), 2/164; Râzî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu’l-gayb*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1981), 6/441; Sâbık, Seyyid, *Fikhu’s-sünne*, (Beyrut: Dâru’l-Kitâbü’l-‘Arabî, 1977), 2/201-202.

takım mâlî (nafaka ve mesken temini vb.) ve şahsî (eşin her türlü tehlikelerden korunması ve ona karşı hüsn-i muaşeretle bulunup taksimde bulunma vb.) sorumluluklar yüklemiş; kadından da kocasına karşı gelmemesini ve onun meşru taleplerini yerine getirmesini istemiştir. Bu itibarla kadının, nikâh akdi sebebiyle uhdesine verilen ödev ve sorumlulukları yerine getirerek kocasının ilgili sorumluluklarından faydalanabileceğine hükmedilmiştir.⁹⁰ Dolayısıyla kadın kocasına nüşûz ederse söz konusu nüşûzu sebebiyle nafaka ve mesken temini gibi mâlî sorumluluklardan faydalanamayacağı gibi kocanın şahsî sorumlulukları içerisinde değerlendirilen taksimden faydalanamaz. Bir başka ifadeyle kocanın taksimde bulunma sorumluluğu, bi'l-ittifak nâşize kadından sâkit olur. Ancak kadın, nüşûzundan vaz geçerse bu durumda koca, kadının nüşûz ettiği günleri kaza etmeksizin yeniden taksime başlar.⁹¹

Taraflardan Birinin Yolculuğa Çıkması: İster kendi ihtiyacı isterse kocasının herhangi bir gereksinimi için kocasından izin almadan⁹² yolculuğa çıkan ya da herhangi bir geçerli sebebi olmadan kocasıyla birlikte yolculuk yapmaktan imtina eden kadının taksim hakkı sâkit olur. Nitekim böyle bir kadın, kocasından izin almadan yolculuğa çıktığından ya da geçerli bir sebebi olmadan kocasıyla birlikte yolculuğa çıkmaktan imtina ettiğinden nâşize hükmünde değerlendirilir.⁹³ Daha önce de ifade edildiği gibi nâşize kadının taksim hakkı sâkit olmaktadır.

Kadın yolculuğa ticaret, eğitim veya ibadet maksadıyla çıkarsa bu durumda bakılır: Şayet söz konusu amaçlardan herhangi birinin gerçekleştirilmesi her iki tarafın menfaatine dönük ise o vakit yolculuğa çıkan kadının taksim hakkı sâkit olmaz. Dolayısıyla kadın yolculuktan döndüğünde kocası taksimde bulunmadığı günleri kaza eder.⁹⁴ Hanefî hukukçuları ise yolculuğa çıkan kocanın hiçbir surette (eşlerinden biriyle yolculuğa ister kura yoluyla ister kendi isteğiyle çıkıp çıkmamasına bakmadan) eşlerine taksimde bulunma zorunluluğunun olmadığını ifade eder.⁹⁵

Fukaha, kendi ihtiyacı için kocasından izin alarak yolculuğa çıkan kadının taksim hakkının sâkit olup olmadığını hususunu tartışmıştır. Buna göre Mâlikî fukahası, cedîd görüşe göre Şâfiîler ve bir vecihte Hanbelîlere göre söz konusu kadının taksim hakkı sâkit olur. Çünkü kadın, her ne kadar kocasından izin alsa da kendi ihtiyacı için yolculuğa çıkmıştır. Dolayısıyla burada mağdur olan kocadır. Nitekim kadın, kendi ihtiyacını gidermek üzere yolculuğa çıkarak nikâh akdi sebebiyle kocanın kadın üzerindeki istimtâ' hakkını zayı etmiştir.⁹⁶

Kadîm görüşe göre Şâfiîler ve bir vecihte Hanbelî hukukçulara göre ise ilgili kadının taksim hakkı sâkit olmaz. Nitekim kadın, her ne kadar kendi ihtiyacı için yolculuğa çıkmışsa da bunun için kocasından izin almıştır. Kocasından izin aldığı halde mahza kendi ihtiyacı için yolculuğa çıkması onu söz konusu taksimden mahrum bırakmaz. Dolayısıyla koca, karısı yolculuktan döndüğünde taksimde bulunmadığı günleri kaza eder.⁹⁷

⁹⁰ İbn Kâsım, Abdurrahmân b. Muhammed, *el-İhkâm şerhu usûli'l-ahkâm*, (Byy. 1406), 4/76.

⁹¹ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/334; Râfiî, *el-'Azîz*, 8/386; İbn Müflih, *el-Mübdî'*, 6/258.

⁹² Kocanın mefkûd olması bundan müstesna tutulmuştur. Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/422.

⁹³ İbn Abdilberr, *el-Kâfi fi fihhi ehli'l-Medîne*, thk: Muhammed Uhayd, (Riyâd: Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadîse, 1980), 2/563; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/422.

⁹⁴ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/422.

⁹⁵ Haddâdî, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 2/26; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/655.

⁹⁶ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/190; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir*, ^/162; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/422.

⁹⁷ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir*, ^/162; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/422.

Koca, eşlerinden herhangi birini yanına almadan yolculuğa çıkarsa bu durumda eşlerinin taksim hakkı sâkit olur. Dolayısıyla koca, yolculuktan döndüğünde eşlerinden yalnız olarak geçirdiği günleri kaza cihetinden taksim etmez. Bu konuda ulema ittifak etmiştir. Ancak koca, eşlerinden birini yanına alıp yolculuğa çıkması halinde kendisiyle birlikte yolculuğa götürmediği diğer eşlerinin taksim hakkının sâkit olup olmadığı hususu tartışmalı konulardandır. Hanefî ve Mâlikî fukahasına göre kocanın kura çekip çekmemesine bakmaksızın -kalbî bir meylin olmaması kaydıyla- eşlerinden seçtiği biriyle yolculuğa çıkması halinde diğer eşlerin taksim hakkı sâkit olur. Dolayısıyla koca, yolculuktan döndüğünde kaza cihetinden diğer eşlerine taksimde bulunmaz. Ancak bu konuda yolculuğa çıkan kocanın kura yoluyla eşlerinin gönlünü alması önerilmiştir.⁹⁸ Şâfiî ve Hanbelî hukukçuları ise bu meselede kocanın, kura çekip çekmemesini dikkate almışlardır. Buna göre koca, eşleri arasında kura çekip öylece yolculuğa çıkmışsa bu durumda diğer eşlerin taksim hakkı sâkit olur. Bu görüşü savunan müctehidler “Hz. Peygamber, yolculuğa çıkmak istediğinde eşleri arasında kura çekirdi. Kuranın çıktığı hanımıyla yolculuğa çıkardı”⁹⁹ hadisini istidlâl etmiştir. Dolayısıyla yolculuktan döndüğünde koca, kaza cihetinden diğer eşlerine taksimde bulunmaz. Ancak kura çekmeden herhangi bir eşle yolculuğa çıkmışsa o vakit diğer eşlerin taksim hakkı sâkit olmaz. Bu itibarla yolculuktan döndüğünde koca, kaza cihetinden diğer eşlerine taksimde bulunur.

Kadının Hakkından Feragat Etmesi: Kadın, herhangi bir bedel mukabili olmadan veya herhangi bir bedel mukabilinde iki türlü taksimde bulunmaktan feragat edebilir.

Herhangi Bir Bedel Talep Etmeden Taksim Hakkından Feragat Etme: Müctehidler, kocanın herhangi bir bedel talep etmeden taksimden feragat eden eşinin söz konusu talebine rıza göstermesi halinde taksimin ittifakla sâkit olacağına kâil olmuştur.¹⁰⁰

Bu hususta onlar şu delilleri referans almıştır: “Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh daha hayırlıdır” (Nisa, 4/128) nassı Hz. Âişe’den nakledildiğine göre kendisini boşamak isteyen kocasına “beni boşama! Dilersen bir başkasıyla evlen! Böyle yaparsan taksim ve nafaka hakkım sana helaldir” diyen kadınlar hakkındadır.¹⁰¹ Yine “Sevde bnt. Zem’a (taksim) gününü Âişe’ye vermişti Hz. Peygamber de Âişe’nin gününde Âişe’ye; Sevde’nin gününü de yine Âişe’ye taksimde bulunurdu”¹⁰² hadisinde Sevde bnt. Zem’a yaşlanınca Hz. Peygamber’in kendisini boşayacağından endişe duymuş, bu endişesi karşılığında taksim hakkını Hz. Âişe’ye verdiğini ifade etmiş, Hz. Peygamber de bunu kabul etmiştir. Bu da kadının herhangi bir bedel talep etmeden kocasının rızası dâhilinde taksim hakkından feragat edebileceğine karine teşkil eder.¹⁰³ Aynı şekilde “Hz. Peygamber, Safiyye bnt. Huyeyy hakkında (olumsuz) bir şey buldu. Safiyye: Ey Âişe! Hz. Peygamber’in benden razı olmasına yardım edersen (taksim) günümü sana veririm. Buna karşılık Âişe: tamam, dedi ve Safiyye’ye ait safranla boyalı örtüsünü aldı. Örtüye –kokusu yayılsın diye- su püskürttü. Daha sonra Âişe Hz. Peygamber’in yanına oturdu. Hz. Peygamber de, “benden uzaklaş ey Âişe! Bu gün, senin (taksim) günün değil, dedi. Bunun üzerine Âişe O’na “bu Allah’ın dilediğine lütfettiği bir şeydir, diyerek O’na olayı anlattı. Hz.

⁹⁸ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/190; Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 2/333; İbn Cüzey, *el-Kavânîmü’l-fukhiyye*, s. 141; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/117.

⁹⁹ Buhârî, “Hibe”, 14.

¹⁰⁰ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 2/333; İbnü’l-Hâcib, *Câmi’u’l-ümmehât*, 286. Kendisine taksim hakkı verilen kadın bunu istemese dahi bu hakkı geri çevirmesi geçersizdir. Zira taksim hakkı, kocanın ve bu hakkı veren kadının müşterek haklarından. Buna göre koca, feragat edilen taksim hakkını dilediğine verir. Buhâtî, *Keşşâfü’l-kimâ’*, 5/205; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/424.

¹⁰¹ İbn Battâl, Ebü’l-Hasen Ali b. Halef, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, nşr. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm, (Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 2003), 7/327.

¹⁰² Buhârî, “Velîme”, 97.

¹⁰³ İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, 5/544; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/424.

*Peygamber de bundan razı oldu*¹⁰⁴ Hz. Âişe'den aktarılan bu hadiste Safiyye bnt. Huyeyy'in taksim hakkından feragat ettiği, söz konusu hakkını Hz. Âişe'ye verdiği ve Hz. Peygamber'in de buna rıza gösterdiği ifade edilmiştir.¹⁰⁵

Herhangi bir bedel talep etmeden taksim hakkından feragat eden kadının, feragatinden rücu edip edemeyeceği hususu tartışılmıştır. Hanefî, Şâfiî, Hanbelî ve söz konusu feragatten maksadın taksim hakkının doğrudan sâkit kılınması olduğunu ifade eden bazı Mâlikî hukukçulara göre taksimden feragat eden kadın, bundan rücu edebilir. Nitekim kadın, istediği zaman taksim hakkından feragat edebileceği gibi söz konusu feragatinden de istediği zaman rücu edebilir. Zira kadının ilgili haktan feragati, hükmen mubahtır. Mubah olan şey ise hukuk nezdinde bağlayıcı değildir. Bu durumda kadının rücu etmesi halinde kocası sırası geldiğinde yeniden taksimde bulunur.¹⁰⁶

Bazı Mâlikî müctehidlerine göre ise taksimden feragat eden kadın, bundan rücu edemez. Zira söz konusu feragatle bu hak bir nevi kocaya temlik edilmiştir. Kocanın mülkünde olan şeye bir başkasının müdahale etmesi düşünülemez. Bu durumda taksim hakkından feragat eden kadın bundan rücu etse de bu, şer'an geçersizdir.¹⁰⁷

Herhangi Bir Bedel Mukabilinde Taksim Hakkından Feragat Etme: Bu konu ise tartışmalıdır. Hanefî, Hanbelî ve bir vecihte Şâfiîlere göre bedel mukabilinde kadının taksim hakkından feragat etmesi geçerli değildir. Nitekim ilgili feragatle kadın tarafından bedel olarak verilen şey, rüşvettir. Rüşvetin her türlü de haram sayılmıştır. Ayrıca taksim, ayn ya da menfaat olmadığından hiçbir bedelle ölçülemez. Dolayısıyla bedel mukabilinde taksim hakkından feragat eden kadın karşı taraftan aldığı bedeli geri vermelidir.¹⁰⁸

Mâlikî ve bir vecihte Şâfiîlere göre bedel mukabilinde kadının taksim hakkından feragat etmesi geçerlidir. Nitekim kadın, asıl itibariyle taksim hakkını satmamış aksine sâkit olunması cihetinden bu haktan feragat etmiştir. Ayrıca kadın bedeni menfaatlerden sayılan söz konusu taksim karşılığında bedel talep etmesi caizdir. Çünkü hul'¹⁰⁹ örneğinde olduğu gibi menfaatlerin kullanımına karşın bedel talep edilebilir.¹¹⁰

Kocanın Hapis Tutulması: Herhangi bir sebepten ötürü hapis tutulan kocanın yanına eşlerin gidip gelmesine müsaade edilmişse o vakit eşlerin taksim hakkı sâkit olmaz, devam eder. Ancak bu husus, hapisananın taksime elverişli olması halinde geçerlidir. Dolayısıyla kocanın hapsedildiği yerde başka erkeklerin bulunması veya kadınların oraya girmesine izin verilmemesi halinde eşlerin taksim hakkı düşer. Yine taksimin icra edilmesine müsait bir ortam sağlandığı halde herhangi bir sebepten ötürü kocasını görmeye gelmeyen eşin taksim hakkı sâkittir.¹¹¹

Kadının Kaçırılması: Bir insanın kaçırılması, o kişinin hakkına tecavüz etmektir. Buna göre kocanın kaçırılan eşine taksimde bulunması düşünülemediğinden kadının taksim hakkı

¹⁰⁴ İbn Mâce, "Nikâh", 48.

¹⁰⁵ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 8/163.

¹⁰⁶ Kelvezânî, *el-Hidâye*, 412; Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/333; Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî*, 4/7; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/425.

¹⁰⁷ Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî*, 4/7.

¹⁰⁸ Haddâdî, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 2/26; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/425; Buhûtî, *Dekâiku uli'n-nuhâ*, 3/51.

¹⁰⁹ Hul'; kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması üzerine evlilik bağından kurtulmasıdır. Atar, "Muhâlea", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2020), XXX, 397-401.

¹¹⁰ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/425; Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî*, 4/5.

¹¹¹ Mâverîdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed, *el-Hâvi'l-kebîr*, nşr. Ali Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcüd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 9/579; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/415; Buhûtî, *Keşşâfü'l-knâ'*, 5/203.

sâkıt olur. Çünkü taksimden maksat tarafların ünsiyet bulmasıdır. Bu da söz konusu kaçırılma sebebiyle mümkün değildir.¹¹²

Kadının İrtidâd Etmesi: İrtidâd, kişinin hür iradesiyle İslâm dininden çıkmasını ifade eder.¹¹³ Evlilik birliği içinde irtidâd, taraflar arasında nikâhın ortadan kalkmasına sebep olmaktadır. Bu itibarla irtidâd eden kadının nikâhı olmadığından taksim hakkı sâkıt olur. Nitekim nikâhla sabit olan haklar, nikâhın ortadan kalkmasıyla zâil olur.¹¹⁴

SONUÇ

İslâm hukuku, belirli şartlar çerçevesinde çok eşlilik müessesesini ruhsat kabilinden teşri kılmıştır. Ancak söz konusu meşruiyet, her erkeğin keyfi olarak kullanabileceği mutlak bir hak anlamı taşımaz. Nitekim İslâm hukukunda çok eşlilik ile ilgili naslar ele alındığında bunun meşru olabilmesinin “eşler arasında taksime riayet edilmesi” gibi önemli temel şarta bağlandığı görülmektedir. Dolayısıyla eşleri arasında taksimi sağlama konusunda muktedir olamayan, bir başka ifade ile eşlerine haksızlık ve zulüm yapma potansiyeline sahip olan erkeklerin çok eşlilik yapması caiz görülmemiştir.

Bu çalışmada fıkıh literatüründe kocanın eşleri arasında geceleme hususunda adalete riayet etmesi olarak tanımlanan taksim hakkının mahiyetine ilişkin kavramsal çerçevesi yanında bu hakkı düşüren haller tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmadan elde edilen neticeleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Kavram olarak kasm/taksim her ne kadar mahiyet itibarıyla özelde kocanın eşleri arasında gecelemede adil davranması anlamını taşısa da genel anlamda nafaka kavramının kapsamına giren iâşe maddeleri, giyim eşyaları ve mesken temini gibi gereksinimleri de ihtiva etmesi bakımından sosyal, dini ve hukuki boyuta sahip bir kavram olduğu anlaşılmıştır. Taksim mefhumunun zımında yer alan istimtâ'ın taraflar arasında müşterek mi yoksa sadece kocaya ait bir hak mı olduğu yönündeki belirsizlik, taksime ilişkin serdedilen hükmün birbirinden farklı yorumlanmasına neden olmuştur. Şöyle ki, mücerred nikâh akdi sebebiyle ortaya çıkan haklardan sadece biri olan istimtâ'ın konuya ilişkin şer'î naslar ve aklî temellendirmeler ışığında müşterek haklardan olduğu kanaatini benimseyen Mâlikî, Hanbelî hukukçuları yanında iki rivayetten birinde Hanefîlere göre aile ilişkilerinde kocanın taksimde bulunması vacipken; mezkûr istidlaller doğrultusunda istimtâ'ı sadece kocanın hakkı gören Şâfiî ve iki rivayetten birinde Hanefî hukukçularına göre ise bu eylem, vacip görülmemiştir. Her ne kadar taksimin başlangıcı için müctehidler “geceyi” taayyün etseler de konuya ilişkin kat'î bir nas bulunmadığından bu konuda kocanın çalışma zamanının dikkate alınması yerinde olacaktır. Nitekim kimi kocalar, gece; kimileri ise gündüz vardiyasında çalışmaktadır. Taksime ilk etapta hangi yöntemle başlanılacağı hususu fukaha nezdinde tartışılmış; içerisinde Hanefî, Mâlikî ve iki vecihten birinde Şâfiî müctehidler yer aldığı kâhir ulema, taksime ilk etapta eşler arasında kura çekerek ya da başka adil bir yöntemle olması hususunda kocanın inisiyatifine havale etmiştir. İki vecihten birinde Şâfiî fukahası yanında Hanbelîlerin oluşturduğu azınlık ise taksime ilk etapta kura çekerek başlamanın eşler arasında kıskançlığa sebebiyet vermeyeceği açısından en adil yöntem olduğuna kani olmuştur. Hastalık ve benzeri geçerliliği olan mazeretler dışında sırası gelmeyen eşlerin yanına gidilmemelidir. Aksi takdirde aile içi sıkıntıların tezahür etmesi kaçınılmaz olacaktır. Taksimin birinci rüknü olan kocanın cinsî temasta bulunmaya güç yetiren mümeyyiz olması

¹¹² Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/441.

¹¹³ Feyyûmî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, *el-Misbâhu'l-münîr fi şerhi's-serhi'l-kebîr*, thk. Abdülazîm eş-Şinâvî, (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts), 1/224; Sahip Beroje, *Farklı Bakış Açılıyla İrtidat Suçu ve Cezası*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 41-42.

¹¹⁴ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 3/227.

halinde velisi vasıtasıyla taksimde bulunması zorunluyken; gayrı mümeyyiz olması halinde ise velisi vasıtasıyla taksimde bulunması zorunlu görülmemiştir.

Kocanın deli olması taksim mükellefine manidir. Ancak zarar vermesi kesin bilinen deli kocanın eşlerinden taksimde bulunma talebi gelirse bu durumda o, velisi vasıtasıyla taksimde bulunmak mecburiyetindedir. Taksim ikinci rüknü eşlerdir. Genel itibariyle meşru çerçevede kocasına itaat eden dini, beşeri ve fiziki statüsüne bakılmaksızın mutlak surette her eş taksime müstahak görülmüştür. Ancak zarar vermesi muhtemel kadın taksimi hak etmez. Zihâr ve îlâda bulunulan eşlerine taksimi hak ettiği belirtilirken; ric'î talâkla boşanmış kadının taksimi hak edip etmediği ise tartışılmıştır. Hanefî hukukçuları kocanın hanımını yeniden döndürme niyeti bulunması halinde taksimi hak edeceğini söylerken; Şâfiî ve Hanbelî müctehidleri ise aralarında zevciyet bağının tam olmamasını dikkate alarak ric'î talâkla boşanan kadının taksimi hak etmediğini ifade etmiştir. Şüpheli ilişki sebebiyle iddet bekleyen kadının taksimi hak edip etmediği konusu yine ihtilaflı meselelerdendir. Nitekim Hanbelî uleması yanında Hanefî fukahasından İbn Âbidîn taksimden maksadın mücerred cimâ' olmadığını aksine kadının ünsiyetinin sağlanması olduğunu gerekçe göstererek söz konusu kadının taksim hakkının olduğunu ifade etmiştir. Şâfiî hukukçuları yanında Hanefî ulemasından Hamevî başta olmak üzere mezhebin ekser fukahası Hanbelî ulemasının ve İbn Âbidîn'in öne sürdüğü ilgili kanaati, bir başkası için iddet bekleyen kadına taksimde bulunmanın, taraflar arasında halveti meydana getireceği belirtilerek ciddi manada eleştirmiştir. Şâri'in taksimden maksadı eşler arasında ünsiyetin kurulması ve eşlerin birbirlerinden maddi-manevi faydalanmalarıdır. Bu doğrultuda kadının nüşûzu, kaçırılması, irtidâd etmesi taksim ruhuna mani olduğundan taksimi tartışmasız sâkit kılmaktadır. Kadının taksim hakkından feragat etmesi ise furû eserlerinde ya bir bedel mukabilinde ya da bir bedel talep etmeden incelenmiştir. Buna göre bir bedel talep etmeden hakkından feragat eden kadının taksim hakkı –kocanın onayına bağlı olması koşuluyla- ittifakla düşerken; bedel mukabilinde taksim hakkından feragat eden kadının ise taksim hakkının sâkit olup olmadığı tartışılmıştır. Buna göre Hanefî, Hanbelî ve bir vecihte Şâfiîlerin içinde bulunduğu ekser ulemaya göre bedel, rüşvet olarak değerlendirildiğinden kadının bu şekilde taksim hakkından feragat etmesi geçerli görülmemiştir. Ancak menfaatlerin kullanımına karşın bedel talep edilebilmesi cihetinden taksim hakkının bedel mukabilinde sâkit kılınmasını muhâleaya kıyas eden Mâlikî ve bir vecihte Şâfiîlere göre bedel mukabilinde kadının taksim hakkından feragat etmesi geçerli görülmüştür. Yolculuğa çıkan koca, eşlerinden herhangi birini yanında götürmezse bu durumda yolculuktan döndüğünde hiçbirine taksimde bulunmaz. Yolculuğa kendisiyle birlikte eşlerinden birini götürmek isteyen kocanın kura çekmesi hakkaniyet açısından münasip görülmüştür. Kocasından izinsiz yolculuğa çıkan ya da herhangi geçerli bir sebebi olmadan kocasıyla birlikte yolculuk yapmaktan imtina eden kadın, nâşize olduğundan ittifakla taksim hakkı sâkit olur. Kadının ticaret, eğitim veya ibadet maksadıyla yolculuğa çıkmışsa ve bu yolculuk her iki tarafın menfaatine dönük ise o vakit yolculuğa çıkan kadının taksim hakkı sâkit olmaz. Ancak kendi ihtiyacı için kocasından izin alarak yolculuğa çıkan kadının taksim hakkının sâkit olup olmadığı hususu tartışılmıştır. Mâlikî fukahası yanında cedîd görüşe göre Şâfiîler ve bir vecihte Hanbelîlere göre kendi menfaatine dönük yolculuğa çıkan kadının taksim hakkı sâkit olurken; kadîm görüşe göre Şâfiîler ve bir vecihte Hanbelî hukukçulara göre ise ilgili kadının taksim hakkı –kocasından izin aldığı gerekçesiyle- sâkit olmaz. Kocanın hapsedildiği yer taksime elverişli olup buna müsaade edilmişse o vakit eşlerin taksim hakkı sâkit olmayacağı ifade edilirken; kocanın bulunduğu hücrede yabancı

erkeklerin bulunması veya kadınların oraya girmesine izin verilmemesi halinde eşlerin taksim hakkının düşeceği belirtilmiştir.

Kaynakça

- Abdünnâsır Tevfîk Attâr. *Teaddüdü'z-zevcât mine'n-nevâhî'd-dîniyye ve'l-ictimâiyye ve'l-kanûniyye*. Kahire: eş-Şirketü'l-Mısriyye li'tıbâati ve'n-neşr, 1972.
- Abdürrezzâk b. Hemmâm. *el-Musannef*. thk. Habîbürrahmân el-A'zamî. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1970-1983.
- Aslan, Mehmet Selim. *İslâm Aile Hukuku*. Bursa: Emin Yayınları, 2022.
- Atar, Fahrettin. "Mükâtebe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/530-530. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- "Tedbir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/258-259. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- "Muhâlea". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 30/397-401. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2020.
- Aynî, Bedrüddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. thk. Emîn Sâlih Şa'bân. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Bağdâdî, Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Ali. *Uyûnü'l-mesâil*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2009.
- Berâzi'î, Ebû Saîd Halef b. Ebi'l-Kâsım. *et-Tehzîb fi'htisâri'l-Müdevvene*. nşr. Muhammed el-Emîn. Dubai: Dâru'l-Bühûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâi't-Türâs, 2002.
- Beroje, Sahip. *Farklı Bakış Açılılarıyla İrtidat Suçu ve Cezası*. Ankara: Fecr Yayınları, 2017.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus. *Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- *Dekâiku uli'n-nuhâ li şerhi'l-müntehâ*. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1993.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî-Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, 1992.
- *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. thk. İsmetullah İnâyetullah Muhammed vdğ. Beyrut-Medine: Dâru Beşâiri'l-İslâmiyye - Dâru's-Sirâc, 2010.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâ'îl b. Hammâd. *es-Sihâh*. thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Cüveynî, Ebû'l-Me'âlî Abdülmelik b. Abdillâh. *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2007.
- Derdîr, Ebû'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *eş-Şerhu'l-kebîr*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.
- Demircan, Adnan. "Câhiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik". *İstem Dergisi*, Sayı: 2, (Konya: 2003): 9/9-32.
- Ebû Zehra, Muhammed. *el-Ahvâlü's-şahsiyye*. Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1957.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed. *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1313.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *ez-Zâhir fi garibi elfâzi's-Şâfiî*. Kuveyt: Vizâretü'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye, h. 1399.
- Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *el-Misbâhu'l-münîr fi garibi's-şerhi'l-kebîr*. thk. Abdülazîm eş-Şinâvî. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Haddâdî, Ebûbekir b. Ali, *el-Cevheretü'n-neyyire*, Pakistan: Matbaatü'l-Hayriyye, h. 1322.
- Hallâf, Abdülvehhâb. *Ahkâmü ahvâli's-şahsiyye fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*. Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1990.

- Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu'l-Haraşî 'alâ Muhatasari Halîl*. Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1317.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Ali. *ed-Dürri'l-muhtâr*. nşr. Abdülmün'im Halîl İbrâhîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Heyet, *el-Mevsû'atü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*. Kuveyt: Vizâretü'l-evkâfi's-şü'ûni'l-İslâmî, 1427.
- Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *Tuhfetü'l-muhtâc fi şerhi'l-Minhâc*. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 1983.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh. *el-İstizkâr*. nşr. Sâlim Muhammed Atâ-Muhammed Ali Mu'avvaz. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- *el-Kâfi fi fıkhi ehli'l-Medîne*, thk: Muhammed Uhayd. Riyâd: Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadîse, 1980.
- İbn Battâl, Ebü'l-Hasen Ali b. Halef. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. nşr. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed. *el-Kavânînü'l-fikhiyye*. Byy. ts.
- İbn Ebî Tağlib, Abdülkâdir b. Ömer eş-Şeybânî. *Neylü'l-meârib bi-şerhi Delîli't-tâlib*. thk. Muhammed Süleymân Abdullah el-Eşkar. Kuveyt: Mektebetü'l-Felâh, 1983.
- İbn Kâsım, Abdurrahmân b. Muhammed. *el-İhkâm şerhu usûli'l-ahkâm*, Byy. 1406.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâ'îl b. Ömer. *Müsnedü'l-Fârûk emîri'l-mü'minîn Ebî Hafs 'Ömer b. Hattâb ve akvâlihü 'alâ evvâbi'l-ilm*. nşr. İmâm b. Ali b. İmâm. Feyyum: Dâru'l-Felâh, 2009.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, h. 1405.
- *el-Kâfi fi fıkhi'l-imâm Ahmed b. Hanbel*. thk: Muhammed Hasan Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed. *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ metni'l-Muknî'*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Müflih, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed. *el-Mübdî' fi şerhi'l-Muknî'*. nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfi'î. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Osmân b. Ömer. *Câmi'u'l-ümmehât*. nşr. Ebû Abdurrahmân el-Ahdar el-Ahdarî. Beyrut-Dımaşk: Dâru'l- Yemâme, 1998.
- İbnü's-Şihne, Ebü'l-Velîd Lisânüddîn Ahmed b. Muhammed. *Lisânü'l-hükkâm fi ma'rifeti'l-ahkâm*. Kahire: el-Bâb el-Halebî, 1973.
- Kâmil Ali, Kevser - Ögüt, Salim. "Çok Evlilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/365-369. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Kelvezânî, Ebü'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed. *el-Hidâye 'alâ mezhebi'l-İmâm Ebî Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî*. thk. Abdüllatîf Humeym-Mâhir Yâsîn el-Fahl. Kuveyt: Müessesetü Garâs, 2004.
- Kevsec, Ebû Ya'kûb İshâk b. Mansûr. *Mesâilü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel ve İshâk bin Râhûye*. thk. Muhammed b. Abdillâh ez-Zâhim vdğ. Medine: Câmi'atü'l-İslâmiyye, 2004.
- Mağribî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed. *Mevâhibü'l-celîl limuhtasari'l-Halîl*. thk: Zekerriyya Umeyrât. Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.

- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. thk. Mecdî Bâ Sellûm. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-Hâvi'l-kebîr*. nşr. Ali Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Merğînânî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedâ*. nşr. Nu'aym Eşref Nûr Muhammed. Pakistan: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, 1417.
- Mevsilî, Ebu'l-Fazl Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-talîli'l-Muhtâr*. nşr. Mahmûd Ebû Dakîka. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- Mevvâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf. *et-Tâc ve'l-iklîl li-Muhtasarı Halîl*. nşr. Zekeriyâ Umeyrât. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Mutarrizî, Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid. *el-Muğrib fî tertîbi'l-mu'rib*. thk: Mahmûd Fâhûrî. Halep: Mektebetü Üsâme, 1979.
- Nesefî, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed. *Tilbetü't-talebe fî'l-istilâhâtî'l-fikhiyye*. Byy: el-Matbaatü'l-Âmire, 1311.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. Mısır: İdâretü't-Tibâ'ati'l-Müniriyye, ts.
- Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*. nşr. Züheyr eş-Şâviş. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1991.
- *Minhâcu't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müftîn*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005.
- Râfiî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed. *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*. thk. Ali Muhammed Mu'avviz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Dâvudî. Dımaşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem - Dâru's-Şâmiyye, 2009.
- Rahîbânî, Mustafa. *Metâlibu ulî'n-nuhâ fî şerhi gâyeti'l-müntehâ*. Dımaşk: el-Mektebü'l-İslâmî, 1961.
- Râzî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Rıfat Uslu. "Nisa Süresi 34. Ayeti Çerçevesinde İslam Hukukunda "Nüşûz" Kavramına Bir Yaklaşım". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 9, Sayı: 47, 2016, 1133-1141.
- Saffet Köse. *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. Konya: Mehîr Vakfı, 2014.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb. *el-Müdevenetü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1989.
- Seyyid Sâbık. *Fıkhu's-sünne*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 1977.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1973.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali. *Neylül-evtâr*. Kahire: İdâretü't-Tibâ'ati'l-Müniriyye, ts.
- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasen. *el-Asl*. thk. Muhammed Boynukalın. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî. *el-Mühezzeb fî fikhî'l-imâmi's-Şâfiî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'âni ma'rifeti elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Uyanık, M. Zeki. "İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47/2019, s. 57-87.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed b. Muhammed. *İthâfü's-sâdeti'l-müttaîn bi-şerhi İhyâi 'ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1994.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtasari'l-Hırakî*. nşr. Abdullah b. Abdurrahmân el-Cibrîn. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1993.

Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*. Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, ts.